

ÉS POSSIBLE SEPARAR DRET PÚBLIC DE DRET CIVIL? UNA REFLEXIÓ

Eva Serra i Puig
Universitat de Barcelona

Resum

En aquest article es fa una reflexió entorn de la possibilitat de separar, des d'una perspectiva històrica anterior a la Nova Planta del 1716, el dret civil o privat del dret públic en l'ordenament jurídic català. Una qüestió que es planteja com a fruit o conseqüència del peculiar règim polític català basat en el pactisme, model del qual es desprèn tota una forma de comportament social i polític: una lògica política i una manera de fer de la societat catalana que s'expressen en el nostre dret a través de diferents constitucions. Un sistema que queda trencat amb la Nova Planta, quan s'aboleixen el dret i les institucions públiques i es manté el nostre dret privat.

Paraules clau: Catalunya, dret públic, dret privat, observança, constitucions, Corts, parlamentarisme, pactisme, compilacions, confraries, justícia, Nova Planta.

¿ES POSIBLE SEPARAR DERECHO PÚBLICO DE DERECHO CIVIL? UNA REFLEXIÓN

Resumen

En este artículo se hace una reflexión entorno a la posibilidad de separar, desde una perspectiva histórica anterior a la Nueva Planta de 1716, el derecho civil o privado del derecho público en el ordenamiento jurídico catalán. Una cuestión que se plantea como fruto o consecuencia del peculiar régimen político catalán basado en el pactismo, modelo del que se desprende toda una forma de comportamiento social y político: una lógica política y una manera de hacer de la sociedad catalana que se expresan en nuestro derecho a través de diferentes constituciones. Un sistema que quiebra con la Nueva Planta, cuando se abolen el derecho y las instituciones públicas y se mantiene nuestro derecho privado.

Palabras clave: Cataluña, derecho público, derecho privado, observancia, constituciones, Cortes, parlamentarismo, pactismo, compilaciones, cofradías, justicia, Nueva Planta.

IS IT POSSIBLE TO SEPARATE PUBLIC LAW FROM CIVIL LAW?
A REFLECTION

Abstract

This study reflects on the possibility of separating, in a historical perspective dating prior to the Decree of Nova Planta of 1716, civil or private law from public law in the Catalan legal system. This is an issue that arises as a result or consequence of Catalonia's unique political regime based on pact-making, a model that engenders a series of social and political behaviours: a political logic and a way of doing things in Catalan society that is expressed in Catalan laws via different constitutions. A system, however, that was dismantled by the Decree of Nova Planta that abolished public law and institutions and sustained Catalan private law.

Keywords: Catalonia, public law, private law, observance, constitutions, Parliament, parliamentary system, pact-making, compilations, confraternities, justice, Decree of Nova Planta.

EST-IL POSSIBLE DE SÉPARER LE DROIT PUBLIC DU DROIT CIVIL ?
UNE RÉFLEXION

Résumé

Une réflexion sur la possibilité de séparer, d'un point de vue historique antérieur à la Nova Planta de 1716, le droit civil ou privé du droit public dans l'ordonnance juridique catalane. Cette question est le fruit ou la conséquence de la particularité du régime politique catalan fondé sur le pacte, modèle dont proviennent toutes formes de comportement social et politique : une logique politique et une manière de faire de la société catalane qui s'exprime dans le droit par le biais de diverses constitutions. C'est un système qui, dans tous les cas, rompt avec la Nova Planta, lors de l'abolition du droit et des institutions publiques, alors que le droit privé est maintenu.

Mots-clés : Catalogne, droit public, droit privé, observance, constitutions, Parlement, parlementarisme, pacte, compilations, confréries, justice, Nova Planta.

Em centro en aquesta reflexió entre públic i civil perquè em resulta molt difícils separar dret civil i dret públic, almenys en la nostra història anterior a la Nova Planta, la qual cosa pot explicar més d'una continuïtat aparentment paradoxal després de l'ensulsiada del 1714.

Amb això pretenc il·lustrar la reflexió següent: el pactisme engendra unes maneres de fer socials que no es poden dissociar del model polític, la qual cosa ens permet explicar tant determinats conflictes com aspectes de reivindicacions col·lectives i individuals del nostre passat.

Aquestes reflexions es poden relacionar perfectament amb l'imperatiu de l'observança. És més, l'imperatiu de l'observança explica tant aquest model civil com una societat que impulsa importants canvis en les relacions polítiques.

Evidentment, cal entendre per *observança* les obligacions del rei i els seus oficials amb les lleis sortides de les Corts, però cal no oblidar tampoc que *observança* és també el compliment de tota llei i per tothom, i no només el de les lleis, evidentment les més qualificades, relatives a les obligacions del rei amb el pactisme.

D'aquestes obligacions amb les lleis, mai immutables, a tots nivells se'n desprèn tota una forma de comportament social i polític: una identitat històrica.

La Constitució de l'observança, del 1481, de Ferran II, amb precedents des del segle XIII, si més no des del 1299¹ i amb un antecedent molt important en la Concòrdia o Capitulació de Vilafranca, del 1461, pretenia defensar i blindar tota una lògica política i, amb aquesta, tota una manera de fer de la societat catalana. Ben aviat es veié que l'observança del 1481 esdevenia sovint ineficaç. Des del 1533, si més no,² se'n reclamava la reforma perquè l'Audiència no actuava com calia davant de les contrafaccions que instava o suplicava la Generalitat, per tal com sovint els magistrats eren jutges i part al mateix temps.³ A cada Cort General se'n reclamava la reforma sense èxit. La del 1626-1632 reclamava la Sala de Sant Jordi, el 1641 el pacte amb França considerava la reforma amb la creació d'un tribunal mixt paritari entre el rei i la terra que no sabem quines conseqüències tingué, però no va ser fins el 1702 i el 1706 que es va fer aquesta reforma amb la creació del Tribunal de Contrafaccions.⁴ Però, en lloc de centrar-me en aquest trajecte, aquí

1. *Constitucions y altres drets de Cathalunya* (CYADC), vol. I, llibre I, títol XVII, constitucions 1, 2 i 3. Cal destacar especialment la núm. 1: «Sien assignats ara per nos un cavaller e un ciutadà e un savi en dret en cascuna vegueria, qui sens libell e sens figura de plet, simplement e de pla conegan si las Ordinacions de les Corts passadas són trencadas en res a rics hòmens, e a cavallers, e a ciutadans, e a hòmens de vilas, e en açò que trobaran los dits cavallers, e ciutadà e savi en dret que·ls sien trencats, que·ls sie adobat e esmenat a coneguda lur. E que de aquí avant que·ls sien observadas axí las Ordinacions de la present Cort com de las altras que passadas són».

2. Àngel CASALS, *L'emperador i els catalans: Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*, Granollers, Editorial Granollers, 2000, p. 250-252. Vegeu també Mònica GONZÁLEZ, «L'observança de les lleis per mitjà dels processos de Corts: des de la Constitució Poch valria (1481) fins a la creació del Tribunal de Contrafaccions (1705-1706)», a J. SOBREQÜÉS, J. AGIRREAZKUENAGA, M. MORALES, M. URQUIJO i M. CISNEROS (coord.), *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, vol. I, Barcelona, Parlament de Catalunya i Museu d'Història de Catalunya, 2005, p. 610-626.

3. Víctor FERRO, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 419: «[...] per rahó de son ofici, vénen a ésser jutges *quasi in causa pròpia* [...]».

4. Actualment, amb el doctor Josep Capdeferro tenim entre mans i en curs de treball un estudi sobre el Tribunal de Contrafaccions aprovat en les Corts del 1701-1702 i del 1705-1706. Per aquesta raó, només m'hi refereixo de passada.

em sembla pertinent verificar quina societat volia defensar aquesta observança, més que no pas parlar de l'observança en si mateixa.

És cert que la nostra legislació parlamentària civil anterior al Decret de Nova Planta continuà amb Felip V i sota la Nova Planta. Això vol dir que el dret civil entès com el conjunt de normes jurídiques que regulen les relacions personals o patrimonials entre persones privades, tant físiques com jurídiques de caràcter privat o públic, va continuar. També és cert que la seva anul·lació hauria significat una desestructuració de la societat en els àmbits de la propietat, la successió, el dret familiar, l'organització laboral i l'organització productiva o comercial. És evident que des de l'emfiteusi fins al sistema de successió segons la primogenitura masculina i tot el món dels contractes, eren normes que la vida parlamentària havia consolidat. També la pàtria potestat, la figura de senyora i majora, els drets dotals i els drets legitimaris, el sistema creditici i les formes i obligacions de l'endeutament, la justícia, l'organització laboral en confraries i els mecanismes comercials derivats del consolat de mar, estaven consolidats. Però cal advertir que la continuïtat d'uns fets consolidats va quedar bloquejada per una Nova Planta política sense pactisme ni observança, i aquí rau el drama polític de Catalunya d'ençà del 1714.

La intenció d'aquest paper és posar l'èmfasi en la necessitat de verificar si és possible una separació nítida entre l'evolució del dret civil i el marc polític en el qual s'havia desenvolupat i verificar el grau de distorsió que comportava la separació d'una cosa de l'altra.

Els catalans vam accedir a l'anomenada *època moderna* amb unes institucions civils molt madures. Per aquesta raó, com ja s'ha recordat sovint, Pierre Vilar no es va estar de dir que potser entre el 1250 i el 1350 el Principat català era el país d'Europa on era més inexacte pronunciar el concepte d'*estat nació*. Ell mateix es preguntava si era correcte parlar d'estat nació tan aviat i es responia a si mateix: «En tot cas, en trobem força trets colpidors a l'estructura de la Catalunya medieval». Al centre en procés de constitució, però ja sòlid, trobem un aparell administratiu i unes classes dirigents que practiquen conjuntament una col·laboració conscient amb el rei com a poder públic, traduïda en les institucions: municipis, Corts periòdiques i representació permanent d'aquestes. Segons Vilar, «és gairebé un parlamentarisme».⁵

Dir que som gairebé davant d'un parlamentarisme com fa Pierre Vilar és, de fet, afirmar que existeix una forma de representació i que és a través d'aquesta forma de representació (els braços de les Corts, és a dir, la comunitat política amb el rei) i les municipalitats (en règim de representació consolar) que es confeccionen les lleis i el funcionament de la societat de la qual emergeixen tant el dret públic com el dret civil.

5. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1973, p. 131.

Víctor Ferro ja va posar l'èmfasi en la importància de l'anomenat per ell *constitucionalisme pactista*.⁶ Les constitucions, les lleis i la normativa legal no eren fruit de cap decretació abstracta, sinó que van néixer i van anar evolucionant a través de l'experiència i l'exercici del poder, amb llurs encerts i dificultats. Al principi del segle XVIII es disposava ja d'un text jurídic sòlid i de molts mecanismes possibles d'actuació a través de les Corts, la Diputació, els municipis i l'Audiència, amb limitacions i separacions de poders i amb la previsió de la seva pròpia reforma segons l'evolució de la societat civil a través de la legislació parlamentària i, a falta d'aquesta, del pes de la jurisprudència recollida en les successives decisions dels nostres juristes i les infinites al·legacions de la nostra cultura jurídica.

A causa de la forma en què a Catalunya es feien les lleis, tan arrapades a la realitat social, Catalunya disposava, doncs, ja a l'inici del segle XVIII, d'una estructura institucional d'estat, amb la reserva amb què aquest concepte es pot fer servir abans del segle XIX, amb tots els atributs d'una entitat sobirana i amb les funcions pròpies d'una comunitat política evolucionada, la qual tenia com a referent jurídic les constitucions i com a màxim òrgan representatiu les Corts. Encara més, d'ençà de l'etapa sense Corts del 1626-1632 i sobretot després de la derrota de la Guerra dels Segadors, s'havia anat imposant la pràctica del govern mancomunat de la Conferència dels Tres Comuns (Diputació, ciutat de Barcelona i braç de notables),⁷ que institucionalitzava la pràctica del treball polític mancomunat, un vell procediment en temps de crisi, però que començà a adquirir valor institucional, si bé encara sense institucionalització formal, d'ençà del 1697, com una pràctica eficaç de govern a Catalunya per a contrarestar les contrafaccions d'una monarquia que no respectava l'observança.⁸ Al principi del segle XVIII, doncs, es disposava d'un text jurídic modern i de mecanismes d'actuació jurídicopolítica prou consistents.

La meua intenció en aquest article és observar les dificultats de separar dret públic i dret civil a partir de fets històrics més o menys generals o singulars, perquè l'imperi del dret sovint els feia indestriables.

6. Víctor FERRO, *El dret públic català*, p. 10.

7. La Conferència dels Comuns fou identificada històricament per Núria Sales i recentment ha estat estudiada per Eduard Martí. Núria SALES, «Institucions polítiques catalanes en vigílies de la seva abolicció: una tasca historiogràfica urgent. La reedició de la compilació de Constitucions de 1588-1589. La publicació dels processos de Cort de 1585-1705», *Pedralbes*, núm. 13, fasc. 1 (1993), p. 275-279. Aquest text es troba reproduït a Núria SALES, *De Tuïr a Catarroja: Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*, Catarroja, Afers, 2002, p. 197-212. Eduard MARTÍ, *La Conferència dels Tres Comuns (1697-1714): Una institució decisiva en la política catalana*, Lleida, Fundació Ernest Lluch i Pagès, 2008.

8. La Conferència dels Comuns va ser formalment institucionalitzada a les Corts de l'arxiduc Carles III amb la Constitució 18 del 1706.

L'EXISTÈNCIA DE LES COMPILACIONS JA ÉS UN FET QUE S'HA DE TENIR EN COMPTE

En una societat com la catalana, que no acceptava l'autoritarisme, la idea de l'imperi del dret impregnava —diu Víctor Ferro— la vida social.⁹ Calia, doncs, la precisa memòria d'aquest. El nucli originari d'aquella societat foren els Usatges de Barcelona (els quals tradicionalment s'ha admès que van ser promulgats l'any 1068), que foren incorporats a les compilacions de les constitucions. L'existència de compilacions, més desitjades pels comuns o els braços que no pas pel rei, ja és en si una dada d'una importància decisiva del model polític català. Les constitucions foren objecte de tres compilacions: la del 1413, acabada el 1422, que traduï al català bona part de les lleis escrites fins aleshores i la qual és anterior a la impressa i, per tant, es mantingué manuscrita, com ens ha explicat el doctor Font i Rius;¹⁰ la de l'incunable del 1495 i, després dels intents fracassats del 1553 i el 1564, fraccés més imputable al rei que no a la terra, publicada el 1588-1589,¹¹ i, finalment, la del 1702. I segurament n'hi hagué una de prevista durant el bienni 1705-1706 que ja no es pogué portar a terme. Ens demostra aquesta voluntat d'una darrera compilació, la qual hauria anul·lat la legislació dels anys de Felip V i hauria incorporat la legislació de l'etapa de l'arxiduc, el dissentiment antisenyorial del braç reial del 1706, braç que exigia que aquest dissentiment figurés en l'estampació de la legislatura i afegia: «Y quan de nou seran recopiladas las Constituciones —tot indicant l'aspiració d'una nova Compilació— se continuen ditas protestas y discentiments [...]».¹²

Totes les compilacions segueixen l'ordre del Codi de Justinià: llibre I, «Dret públic i Audiència»; llibre II, «De pactes, contractes i estudis»; llibre III, «De jurisdicció i justícia»; llibre IV, «De comerç, salaris i drets»; llibre V, «Dret familiar i matrimonial»; llibre VI, «Dret familiar i testaments»; llibre VII, «Sentències i apel·lacions»; llibre VIII, «De litigis i restitucions»; llibre IX, «Ordre públic»; llibre X, «Fisc». Seria bo analitzar la lògica d'aquesta distribució temàtica. El cas és que la

9. Víctor FERRO, *El dret públic català*, p. 332-342.

10. *Constitucions y altres drets de Catalunya: Compilacions de 1495, 1588-1589 i 1704*, edició facsimilar amb estudis introductoris de Josep M. Pons i Guri i Josep M. Font i Rius, Barcelona, Base, 2004.

11. Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo, 2004, p. 137-139.

12. *Constitucions, capítols, y actes de Cort, fetas, y atorgats, per la S. C. R. Magestat del rey nostre senyor don Carlos III rey de Castella, de Aragó, comte de Barcelona, &c. en la cort que celebrà als catalans en la ciutat de Barcelona, en la casa de la Deputació del General de Catalunya, en lo any de 1706*, Barcelona, Rafel Figueró, 1706, p. 183. N'existeix una edició facsimilar: *Constitucions, capítols i actes de Cort: Anys 1701-1702 i 1705-1706*, Barcelona, Base, 2004, amb un estudi introductori de Joaquim Albareda.

unió de regnes es troba en el títol vuitè, relatiu a litigis i restitucions, i no en el llibre I o X; que el dret de segell (que és en el llibre I) no es troba en el llibre X, del fisc; que tampoc no es troben en el llibre X els drets del General (que són en el llibre IV, «De comerç, salaris i drets»), i que a penes hi ha normativa sobre la Diputació i les Corts en les lleis generals, cosa que vol dir que preval una visió més particular que no pas general d'unes institucions summament importants les quals es regien la Diputació per capítols singulars (del redreç)¹³ i les Corts sobretot pel costum. I això explica l'existència d'estils de celebrar Corts o cerimonials de corts com el de Lluís de Peguera o el de Miquel Sarrovira. Tot plegat no sols revela un esquema poc precís als nostres ulls d'aquesta relació entre civil i públic, sinó també que la legislació catalana és fruit d'un procés acumulatiu i en transformació constant poc assimilable al marc d'una constitució contemporània tancada dins una quadrícula teòrica i jeràrquica.

L'ESTRANGERIA: EL DRET PÚBLIC I LA PRÀCTICA CIVIL

Sense oblidar jueus, moriscos i bohemians, l'estrangeria no era una barrera infranquejable. Víctor Ferro ens transmet la impressió que «a Catalunya es reconeixia amb liberalitat, als estrangers que hi residien, l'exercici de tots els drets civils propis del tracte i de la convivència quotidiana».¹⁴ Podem verificar això en els segles moderns a través de la defensa que les institucions catalanes fan de l'emigració occitana en els segles XVI i XVII enfront de la política del lloctinent i la capitania general. Per exemple, Àngel Casals ens explica que Francesc de Beaumont, capità general dels comtats de Rosselló i Cerdanya, entorn del 1535 escriu referint-se a Perpinyà: «[...] esta villa está llena de franceses, que son muchos más que los naturales. Yo por templar la villa y los de la tierra, no uso de todo lo que se ha de hazer a ley de guerra porque sienten mucho qualquiera cosa que se provoca contra los dichos franceses».¹⁵ Quan Beaumont parlava de «ley de guerra», es referia a lleis que no consideraven l'observança. Hi faig referència per tal com la historiografia ha posat l'èmfasi més en l'insult popular de *gavatx* que no en consideracions d'aquesta mena que sovint la documentació revela i que indiquen l'existència de salvaguardes públiques que forçosament incidien en les relacions civils.

13. Oriol OLEART, «La creació del dret: els anomenats *Capítols del Redreç* del General de Catalunya», *Pedralbes*, núm. 13, fasc. 1 (1993), p. 245-258.

14. VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 319.

15. Àngel CASALS, *L'emperador i els catalans*, p. 316.

És cert que, pel que fa a l'exercici d'oficis públics, hi havia el requisit de ser català, i ho eren els nascuts a Catalunya i els fills o nêts de pare o d'avi català,¹⁶ la qual cosa ens demostra que s'aplicava tant el *ius soli* (lloc de naixement) com el *ius sanguinis* (origen). Però també sabem que hom podia adquirir la condició de català mitjançant la connaturalització atorgada en Corts, és a dir, allò que ara en diríem *nacionalització* i que aleshores s'anomenava *naturalització*,¹⁷ que en el cas català s'obtenia per via parlamentària, i no per via reial, com a Castella, i permetia que els estrangers poguessin ocupar càrrecs polítics. I hi ha casos sonats de defensa d'un estranger naturalitzat contra la política reial d'expulsió, com el dels anys 1702-1703 en defensa de l'holandès Arnald Jäger, quan, de Madrid, l'octubre del 1702 arribava un decret que manava a aquest ciutadà honrat, el qual havia estat cònsol d'Holanda a Barcelona, i a la seva família, que deixessin els dominis hispànics. Hi residien des del 1661 i hi estaven ben arrelats. La insistència de la Conferència dels Comuns, en especial del braç militar i de Barcelona, va obligar el rei a suspendre l'ordre de desterrament (11 de juny de 1703). En aquest cas, la llei pública, començant per l'usatge *Alium namque*, havia jugat en favor d'un dret civil personal.

EL SINDICAT REMENÇA I L'ORGANITZACIÓ LABORAL EN CONFRARIES I GREMIS

Un terreny d'observació pot ser la relació existent entre el marc polític amb el seu dret públic i el desenvolupament de l'organització laboral en confraries i gremis. Hi ha una relació estreta entre les experiències socials, com per exemple els sindicats remences del segle XV, i el marc polític, perquè confraries laborals i sindicats remences són fruit d'unes pràctiques que el sistema polític català permet desenvolupar. Potser si Felip V n'hagués estat conscient, tal vegada hauria demantellat els gremis, però en considerar que formaven part del dret civil els va deixar estar i al segle XVIII van tenir un important paper substitutori¹⁸ en el marc d'un país en el qual entre societat i capitania general s'havien eliminat les eines polítiques, és a dir, les institucions i les lleis públiques pròpies. És clar que des-

16. CYADC, const. 30 de 1422 i 19 de 1481.

17. Núria SALES, «Naturals i alienígenes: un cop d'ull a algunes naturalitzacions del segle xv al XVIII», a *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, vol. I, Barcelona, Quaderns Crema, 1986-1988, p. 675-705; M. Esperança GINEBRA, *La qualitat jurídica de català i l'aplicació del dret civil de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2002.

18. Josep M. TORRAS, «Protesta popular i associacionisme gremial com a precedents de la reforma municipal de Carles III a Catalunya (1728-1771)», *Pedralbes*, núm. 8, fasc. 2 (1988), p. 13-25.

mantellar-los hauria significat liquidar tota una estructura productiva, un luxe que el rei no es podia permetre. Ens podem preguntar fins a quin punt aquestes fórmules de funcionament civil, laborals o reivindicatives, van ser fruit del pactisme, però al meu entendre no s'explicarien sense el pactisme. Pactisme i observança, doncs, els hem de veure també amb els ulls de la vida quotidiana i de la gestió o el funcionament de la societat.

Això s'ha de posar en primer pla per tal com seria un error l'anàlisi del dret civil fora del marc del dret públic dins el qual ha nascut i s'ha desenvolupat. No hi hauria hagut sentència arbitral reial sense pràctica col·lectiva sindical remença i no hi hauria hagut sindicalisme remença sense les formes col·lectives considerades per la llei, com les concòrdies, els sometents, els sacramentals, els guiatges, les salvaguardes, etcètera. És a dir, som davant d'una societat civil que creix dins un sistema d'equilibri de poders.

CONSENS I CANVI SOCIAL

Alguns plets poden ser també un terreny d'observació, el qual ens dóna claus sobre el paper del consens, no sense conflicte, com a via catalana cap al canvi social. No em referiré pas als aspectes més clarament de dret civil, com el sistema de successió de la primogenitura masculina, o el sistema dotal, o la pàtria potestat. El que vull és observar que un sistema polític no autoritari permetia un desenvolupament social més equilibrat tot i les diferències estamentals i socials. És més, potser fins i tot va facilitar el desenvolupament social que posava en crisi el sistema estamental, és a dir, que potser aquest model o sistema públic facilità els contenciosos entre drets jurídics i drets econòmics.

En el sistema català la legislació no podia procedir d'una sola font monàrquica i potser això pot explicar l'existència i la duració de diversos conflictes civils a través dels plets. Poso l'exemple dels delmes: si havien de ser universals o no, si havien de cobrar-se en garba abans de la batuda o en gra després de la batuda (afer que no deixa de ser un conflicte de distribució de la renda dins el marc jurídic senyorial). Tot i la posició reial de l'inici del segle XVI de donar raó al baronatge en forma de pragmàtica, en la mesura que les pragmàtiques reials no tenien el consens dels tres braços, però, no eren constitucions o capítols de cort pròpiament dits i l'oposició del braç reial va donar lloc durant tota l'època moderna a deixar oberta una esclatxa als litigis plebeus o civils de comuns o particulars davant l'Audiència sobre el tema, ja que no era un afer tancat. Josep Capdeferro precisament observa la complexa jurisprudència de Josep Fontanella en aquesta matèria. Fontanella observa el pas del delme en garba a delme en gra en el cas del monestir de Besalú i prova que la

gestió de l'exacció decimal podia variar segons si s'aplicava l'una o l'altra fórmula.¹⁹ Això explica que, tot i la posició reial, la forma del pagament del delme mai no fos un tema tancat, ja que no havia assolit la condició de constitució, i es prolongués fins a les Corts del 1705-1706, tot donant lloc a un llarg dissentiment del braç reial.

El mateix es pot dir sobre la jurisdicció baronial i les reclamacions de jurisdicció reial de viles i llocs després de la frenada reial, almenys des del 1515, de les lluïcions de jurisdicció.²⁰ El fet que no hagués pogut reeixir una legislació de consens sobre el tema deixava una via oberta a les reclamacions i als plets municipals, com ha pogut observar Jordi Olivares.²¹ La no-existència d'una legislació tancada, és a dir, en forma de constitució admesa pels tres braços, no sols sobre la qualitat i la forma de pagar els delmes, sinó també sobre les lluïcions de jurisdicció, deixava fronts oberts, els quals encara trobem vius durant els biennis 1701-1702 i 1705-1706, i no oblidem que el Tribunal de Contrafaccions finalment obtingué, almenys sobre el paper, el control sobre els barons (1702, 1706), tema que havia estat discutit sense resultat en l'intent de reforma de l'observança de les Corts del 1626-1632, quan es volgué crear la Sala de Sant Jordi.²²

LA LLEIALTAT EN LES TRANSACCIONS

Podem també observar altres aspectes de la legislació catalana que ens posen en alerta pel que fa a la relació entre públic i civil o privat: per exemple, les garanties de lleialtat en les transaccions, en el crèdit i en els drets de propietat o de possessió. El llibre cinquè de les Constitucions considera la normativa de bona part de la vida contractual, de crèdits i deutes i de drets de possessió. Sense aquestes lleis no entendríem la forta oposició de la societat civil i institucional catalana a la política reial, tant per la persecució indiscriminada de l'anomenat *bandolerisme* com pel fet de tancar fronteres amb França o amb el nord d'Àfrica amb l'excusa que comerciar amb l'enemic del rei era contraban, un concepte que era inadmissible per als catalans, per als quals, en tot cas, contraban era la política comercial practicada pels genovesos aliats amb la monarquia hispànica, per la seva condició de banquers i almiralls d'aquesta monarquia d'ençà del 1528. La llibertat de moviments i la llibertat de comerç eren garantides des del 1283, amb poques restric-

19. Josep CAPDEFERRO, *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012, p. 80.

20. Prorrogada el 1519: Àngel CASALS, *L'emperador i els catalans*, p. 83.

21. Jordi OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Austriacs*, Lleida, Pagès, 2000.

22. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana*, Barcelona, Vicens Vives, 1966, p. 266. Víctor FERRO, *El dret públic català*, p. 418.

cions. Per aquesta raó era repetidament contestat que el rei declarés contraban el comerç de sempre.²³

Tampoc no entendríem la resistència catalana a la política de la monarquia pel que fa al comerç dit *de cavalls*, de fet, el comerç de tots els animals de peu rodó, tan importants per a l'agricultura i el transport. El tema del comerç de cavalls o animals de peu rodó és tan decisiu que explica dues coses: el no-reconeixement català de la Reial Pragmàtica dels cavalls, del 1576,²⁴ i, al mateix temps, que el rei impedís, de totes totes, que reeixís una constitució sobre la qüestió per a evitar que des d'aquesta constitució es pogués impugnar la política *de facto* de la monarquia. Se sap que el 1552 va ser redactada i suplicada pels braços una constitució sobre el comerç de cavalls, però va haver de ser retirada, suposem que per imperatiu reial, segurament perquè el rei se sentia més còmode amb una pragmàtica o unes ordres sense el control de cap constitució (sense observança).²⁵ Però és evident que l'ambigüitat d'una pragmàtica no reconeguda per les lleis de la terra podia ser una arma de doble tall: d'una banda, podia servir d'excusa per a la resistència dels comuns i particulars perquè no hi havia cap constitució escrita sobre la qüestió i, de l'altra, perquè podia ser eventualment utilitzada pel rei sense caure aparentment en contrafació. Amb tot, els greuges presentats en les Corts del 1585 i el 1599 revelen que l'ús de la llei reial (o de guerra?) contra el perpinyanès Marc Antoni Forner, executat sense judici el 1573, va obrir moltes ferides.²⁶

Si això era així per la Pragmàtica dels cavalls, també foren així, com a front obert permanent, les prohibicions d'armes. El fet no s'arribà a resoldre mai entre les pragmàtiques reials i el dret d'armes de la noblesa o les formes de mobilització vilatana, com el sometent.²⁷ La noblesa ho aconseguia en part durant el perío-

23. Per a adonar-se del trasbals que podia comportar declarar contraban el comerç amb el regne de França només cal llegir el treball de Patrice POUJADE, *Le voisin et le migrant: Hommes et circulations dans les Pyrénées modernes (XVIIe-XIXe siècles)*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2011, col·lecció «Histoire».

24. *Tenor de la Real Pragmática de los Cavallos*, Casa del Pardo, 4 d'octubre de 1576, Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsoms, núm. 16099; vegeu també el «Memorial de advertiments dels agravis resultants de la crida del manifest dels cavalls y altres coses», a Josep M. SANS I TRAVÉ (dir.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. II, *Anys 1539-1578*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994, apèndix 3, trienni 1575-1578, p. 586-593. Forçosament aquesta pragmàtica no fou la primera. En tot cas, l'intent de corregir la política reial en aquest punt ja es pot observar el 1552 i, després, la repressió sobre Marc Antoni Forner per comerç de cavalls fou anterior al 1576.

25. Eva SERRA I PUIG, «Constitucions perdudes (1547-1552). Algunes reflexions», a Josep Fontana, *història i projecte social. Reconeixement a una trajectòria*, Barcelona, Crítica, 2004, p. 407-423, esp. p. 416.

26. Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra*, p. 101 i 167.

27. Xavier TORRES, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, Eumo, 1991, p. 162-180.

de 1706-1735: la norma general era, però, per costum, que a tothom li era lícit tenir a casa i portar ostensiblement armes «defensives honestes». El monopoli de la violència per l'estat de fet no es començà a imposar fins al Decret de Nova Planta.

LA POLÍTICA MONETÀRIA I LA GESTIÓ DE LES CRISIS

Si de la lleialtat de les transaccions passem a la política monetària, s'observa que amb els privilegis, pel que fa a la moneda i al sistema financer, a mans de Barcelona, la ciutat i el país tenien la capacitat suficient per a no caure en el desgavell monetari de les finances reials i, per tant, la capacitat i la importància del poder públic català en la gestió de les crisis. Per exemple, al començament del segle XVII, Barcelona decidí la creació del Banc de Barcelona, encara que significués assumir les pèrdues de la retirada de la mala moneda, per a facilitar la liquiditat i estabilitzar de nou la moneda amb una refosa i una nova encunyació.²⁸ Més tard, després de la Guerra dels Segadors, els sisens, tot i haver-se convertit en una moneda fiduciària, encara eren superiors en valor a la moneda de billó de Castella,²⁹ ens diu Crusafont, si bé una operació de la monarquia va obligar a retirar-los per una nova refosa a càrrec de Barcelona. En ambdós casos amb autorització reial o sota imperatiu reial, Barcelona gestiona la política monetària i transaccional, la qual cosa revela que el rei no pot intervenir al cent per cent al seu aire. La història de la política monetària pot ser un bon indicador d'aquesta relació entre poder públic i poder civil en el pactisme. Si la política monetària havia de passar pel sedàs de Barcelona, també la política fiscal havia de ser imposada amb consens. L'autoritat reial no podia, doncs, pel seu compte, posar vectigals nous.³⁰

EL DRET A UNA JUSTÍCIA OBJECTIVA I LES GARANTIES PROCESSALS

La legislació havia de garantir la reproducció de la societat a través del dret familiar, al qual es dediquen els llibres V i VI, i totes aquestes lleis havien de quedar garantides per un dret de justícia. No sé fins a quin punt l'exercici de la justícia

28. Anna Maria ADROER i Gaspar FELIU, *Història de la Taula de Canvi de Barcelona*, Barcelona, Caixa de Barcelona, 1989, p. 54-59.

29. Miquel CRUSAFONT, «El problema monetari després de la Guerra dels Segadors», a *Segon Congrés Recerques, Lleida, 10-12 d'abril 2002*, vol. III, Lleida, Universitat de Lleida i Pagès, 2005, col.l. «Recerques», p. 45-54.

30. CYADC, vol. I, llibre IV, títol XXV, que regula l'afer dels vectigals.

canvià d'esperit i de connotacions després del Decret de Nova Planta. És possible que el juridicisme fos més protector que el decisionisme, però, en tot cas, l'Audiència del virrei del segle XVII i l'Audiència de la capitania del segle XVIII no tenien el mateix context polític.

Però en aquesta intervenció no em dedicaré a aquest dret civil de la propietat, la família, la successió, el dret d'emancipació dels fills (llibre VIII) o la limitació de l'empresonament de les dones (llibre IV). Aquí em limitaré a analitzar el factor civil només des de la perspectiva dels drets de les persones. Fa de mal encetar, escriu Víctor Ferro,³¹ el tema de la persona i els seus drets en la societat anterior al triomf del liberalisme, per tal com el concepte d'*individu* no existia apriorísticament i els individus hi eren vistos segons situacions jurídiques diverses, per exemple, segons l'estament. Però també es pot dir que els privilegis estamentals quedaven sovint contrarestats. El braç eclesiàstic era exclòs de la vida comunal, s'havia de sotmetre a les reglamentacions municipals, com demostren els plets de pastrim i de carnisseria, i havia de pagar la fiscalitat de la Generalitat. Pel que fa a la noblesa, també sabem que, com arreu d'Europa, els nobles no podien ser capturats ni processats sinó a instància d'una part, és a dir, quan la víctima gosés acusar el noble, cosa que ja estava sotmesa a crítica des del segle XV per Tomàs Mieres; no podien ser sotmesos a tortura judicial ni podien ser condemnats a les penes dels plebeus, és a dir, eren escapçats en comptes de penjats; gaudien també d'exempcions fiscals, però no en el cas dels drets de la Generalitat; no podien ser empresonats per deutes, però sí en cas d'heretgia, crim de lesa majestat i deutes al fisc; estaven lliures d'allotjaments, etcètera. Amb tot, quan volgueren participar en el govern municipal, a partir del final del segle XV, hagueren de començar a pagar els impostos urbans. Si de l'estament eclesiàstic i el nobiliari passem al tercer estat, aquest no estava exempt de jerarquia, com demostra l'existència de les mans major, mitjana i menor del món urbà, però prevalia la igualtat efectiva davant de la llei.³² De fet, amb el Decret de Nova Planta aquests privilegis estamentals més aviat s'accentuaren que no pas prescriviren. Això sembla desprendre's del que diuen Mercader i Torras en relació amb el sistema municipal:³³ una política decisionista i no deliberativa segur que perjudicava la fluïdesa social. És a dir, el model autoritari, fora de qualsevol observança, reforçava l'estamentalisme. Una demostració d'això potser podria ser el pas del municipi consular a l'ajuntament de regidors, és a dir, a l'ajuntament amb severes restriccions en la representativitat i la participació. A la Catalunya anterior al

31. VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 318.

32. VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 322-331.

33. JOAN MERCADER, *Felip V i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1968; JOSEP M. TORRAS, *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, Barcelona, Curial, 1983.

Decret de Nova planta, tot i l'existència dels estaments, hi havia més fluïdesa social del que ens pensem. Del 1640 al final del segle XVII, un pagès de Terrassa podia tenir com a néts un senyor de vassalls, un paraire, un sabater i un pagès; és el cas de la família Amat, estudiat per Elisa Badosa.³⁴ La societat catalana i el seu model polític permetien traspasar barreres estamentals amb relativa facilitat en una Catalunya força urbanitzada.

En les Constitucions de Catalunya hi havia moltes garanties processals. «Ni el Rei ni els seus Oficials poden despullar á algú de quelcuna cosa que posseeixi sense coneixement de causa i ferma sentència donada», deien les Corts de Barcelona del 1283; les causes estaven sotmeses a temporalitat, sota amenaça de pèrdua de salari de la magistratura culpable, segons les Corts de Barcelona del 1251 i les de Montsó del 1517; l'empresonament requeria un manament competent, segons les Corts de Barcelona del 1228, i els pobres disposaven de defensa, segons les Corts del 1520. Que tot plegat tenia conseqüències civils ens ho demostra el fet que sovint moltes intervencions reials, per exemple contra béns en la persecució de bandolers, podien perjudicar els drets dotals i que una contrafacció virregnal podia derivar cap a la defensa d'un dret familiar com el dotal.

Un aspecte important del nostre dret civil, doncs, és el dret de justícia objectiva, que es podria vincular a la lluita continuada que trobem als segles XVI i XVII contra la condemna sense cognició o coneixement de causa. El tema és recurrent al llarg dels segles moderns, però podem posar alguns exemples eloqüents, com els que donaren lloc a conflictes generals, i no esmento els greuges de corts.³⁵ Un primer cas important que cal recordar podria ser el que provocà la confrontació amb Joan II arran de l'empresonament i l'extradició del príncep de Viana (periple de Lleida, Fraga, Alcanyís i Morella) el 1461;³⁶ un altre pot ser el cas ja citat del perpinyanès Marc Antoni Forner, que, acusat de contraban de cavalls, va ser executat sense judici el 1573, «agarrotat a Salses sota acusació de traïció sens haver dades defenses»,³⁷ un afer que, ja ho he dit, provocà un gran escàndol perquè, contra la lògica de les lleis catalanes, va donar compte que els drets personals podien ser vulnerats amb impunitat a través de la jurisdicció militar del rei. El dret

34. Elisa BADOSA, *La Barcelona del Barroc a través d'una família de comerciants: els Amat*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012, p. 27-28.

35. Oriol OLEART, *Els greuges de Cort a la Catalunya del segle XVI*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1991-1992, 2 v.

36. Jaume SOBREQÜÉS, «Nació, nacionalisme i ordre constitucional català durant la guerra civil del segle XV», a Jaume SOBREQÜÉS, *Estudis d'Història de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Base, 2008, p. 259-283; Imma MUXELLA, *La terra en guerra: L'acció de les institucions durant el regnat de Renat d'Anjou (1466-1472)*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2013.

37. Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra*, p. 167.

de justícia no era només un afer de prínceps i cavallers, com demostra el cas de Jeroni Graupera, pagès de Lllavaneres condemnat a galeres i que va aixecar la protesta de la Diputació per haver estat condemnat sense defensa ni sentència,³⁸ protesta en la qual s'al·legà l'usatge *Quoniam per iniquum*, el capítol 25 de les Constitucions del 1299 i el 3 de les del 1432. Un altre exemple interessant de defensa dels drets personals tingué lloc al final del segle XVI, quan la monarquia va represaliar les torbacions aragoneses. Segurament molts aragonesos, quan l'exèrcit de Vargas entrà a Aragó, es refugiaren a Catalunya. Van quedar excloses del perdó reial prop de cent cinquanta persones, a més de les ciutats de Terol i Albarrasí.³⁹ Els catalans actuaren aleshores contra les extradicions il·legals cap a Madrid per part de la Inquisició. El cas més sonat va ser el de Willem Staes (Guillem Staes), criat d'Antonio Pérez (de juny a setembre del 1591) i el qual fou extradit per la Inquisició; la seva defensa ocupà uns quants mesos dels anys 1591 i 1592.⁴⁰ Podem també al·legar el cas d'Arnald Jäger, que ja hem esmentat.⁴¹ Els catalans van mantenir aferri-sadament fins al 1714 la idea que la llibertat civil depenia de les normes del dret, per la qual cosa calia mantenir com fos la seva vigència, i l'usatge *Alium namque* n'era el fonament. No s'acceptaven la mala captura i la detenció arbitrària. No es podia jutjar per arbitri, sinó en forma de judici d'acord amb el dret, és a dir, segons la norma, i mai segons la consciència parcial d'un jutge. Per aquesta raó existia el dret de reparació de les Corts de Montsó del 1289.

Això no vol dir que no hi haguessin judicis sumaris o actuacions *ex abrupto*: eren els procediments dels militars en cas de guerra, que comportaven moltes contrafaccions, les quals eren sistemàticament denunciades. D'altra banda, algunes regalies, com el *judicium in curia datum* o l'usatge *Auctoritate et rogatu*, protegien el lliure exercici de la funció jurídica.

Coroleu Inglada i Pella i Forgas verificaren l'existència de drets que avui solen figurar entre les llibertats fonamentals:⁴² de reclamació, d'informació, de

38. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. VI, *Anys 1644-1656*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2000, p. 638, 642, 1510, 1511 i 1525.

39. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. III, *Anys 1578-1611*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1996, p. 271 i apèndix 5, on figuren el perdó reial i els exclosos del perdó reial aragonesos del 1592, p. 761-767. Impresos a Saragossa però fets arribar també a Catalunya per a implicar-la en la decisió reial.

40. Víctor FERRO, *El dret públic català*, p. 384; Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra*, p. 196 i 199.

41. És un cas prou conegut, entre els treballs que es poden consultar; vegeu Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V*, Barcelona, Vicens Vives, 1993, p. 94, 97, 101, 102 i 112.

42. Josep COROLEU I INGLADA i Josep PELLA I FORGAS, *Los fueros de Cataluña*, Barcelona, 1878. Però són especialment importants, pel que fa als drets de les persones en el dret públic català, les pàgines dels subapartats 7.3.1-7.3.3 de Víctor FERRO, *El dret públic català*, p. 308-392.

reunió i d'associació, de secret de la correspondència, d'inviolabilitat del domicili, sia aquest de la família natural, la corporació o la comunitat. També la propietat era protegida llevat que hi haguessin causes d'utilitat pública, i aleshores calia una compensació justa. Per aquesta raó els exèrcits havien de pagar les vitualles. La confiscació de béns només era permesa en cas de crim de lesa majestat *in primo capite* i en cas d'heretgia, però es protegien els drets dels creditors i els dots i no es podien empenyorar les eines de treball. Els allotjaments, és cert que amb exempcions estamentals, estaven, però, cada vegada més regulats i des del final del segle XVII es reclamava la construcció de casernes o quarters. Tots aquests temes van ser debatuts en les Corts del 1705-1706.

Tot plegat verifica que existien unes sòlides garanties de drets i llibertats i que la política reial que les vulnerava havia de ser denunciada i jutjada: la denúncia era tasca de la Generalitat, que acollia la súplica i feia un procés de dubte que anava a l'Audiència, que és qui havia de jutjar. El procediment trobà moltes traves perquè l'Audiència, tal com s'ha dit abans, era nomenada pel rei i sovint jutge i part coincidien. Per aquesta raó es reclamava la reforma de l'observança. Mentrestant també existien els greuges en corts i la inspecció o visita als oficials reials, però aquests mecanismes no sempre eren prou efectius.

CONCLUSIÓ

Totes aquestes lleis civils i aquests procediments van restar bloquejats amb la nova sobirania política de la Nova Planta decisionista i sense representació. Mancats de garanties constitucionals, els conflictes socials tendiren a endurir-se. Ni rabassaires rurals ni sindicalistes industrials van poder desenvolupar les seves eines de lluita pel que fa a l'organització gremial, que, de tota manera, al segle XVIII complí funcions parapolítiques tant en temps de fam com en temps de quintes, tot i que va quedar limitada per una sobirania autoritària, nacionalment aliena i obsoleta per raons de transformacions socials.

Pel Decret de Nova Planta s'abolia el dret públic dels catalans, un dret escrit que acumulava molts anys de ciència i experiència.⁴³ Entre l'11 de setembre de 1714 i la Nova Planta de 16 de gener de 1716,⁴⁴ per decret dels militars del set-

43. Manllevo a Josep Capdeferro el títol de la seva obra sobre Joan Pere Fontanella. Capdeferro exhuma aquesta frase dedicada a Fontanella d'una carta del doctor Josep Sala als consellers de Manresa d'11 de juny de 1641; vegeu Josep CAPDEFERRO, *Ciència i experiència*, p. 27.

44. He usat el text reproduït per Antonio SANMARTÍ, *Colección de órdenes relativas a la Nueva Planta de la Real Audiencia de Cataluña; a la real cédula instructoria dispuesta para las ciudades y*

ge (15 de setembre) s'abolien les institucions i es creava la Real Junta Superior de Gobierno.⁴⁵ El fet concret tenia lloc l'endemà de la caiguda de Barcelona després d'una derrota militar i per dret de conquesta. La derogació no fou cap acte de dret, sinó militar i de fet, i deixava en peu el dret civil derivat de les Constitucions catalanes, en virtut de l'article 56 del Decret per al Principat de Catalunya, que diu textualment: «En todo lo demás que no esté previsto en capítulos precedentes de este decreto, se observen las constituciones que antes había en Cataluña; entendiéndose, que son de nuevo establecidas por este decreto, y que tienen la misma fuerza y vigor que lo individual mandado en él». També respectava institucions, com el Consolat de Mar (article 57) i el Col·legi de Notaris de Catalunya (article 49), però els feria, si no de mort, d'inanició, perquè quedaven desproveïts del marc polític que les havia vist néixer i créixer.

Hi havia hagut una estreta relació entre les formes de sobirania política i les normes de dret civil, i allò que quedà trencat a l'inici del segle XVIII fou aquesta estreta relació. D'ençà d'aleshores es produí, d'una banda, una dissociació entre sobirania i dret civil i, de l'altra, la necessitat de compensar a través del dret civil els dèficits de la manca de marc i de representació política. Els gremis, en ser considerats organismes civils, i no polítics, es van mantenir i van ser l'únic nivell orgànic que va poder sobreviure entre l'aparell militar i la gent, com ha demostrat Josep Maria Torras.⁴⁶ El seu funcionament, més enllà de les seves funcions laborals, és l'inici del que s'observa com un factor d'identitat: el pes de la societat civil a Catalunya, la qual ha fet molt sovint tot el que no ha fet l'Estat, des de l'Escola Nàutica de Barcelona fins al Servei de Meteorologia de Catalunya,⁴⁷ per exemple, fenomen que es deu a l'atròfia catalana pel que fa a unes estructures polítiques adequades a les seves necessitats sociopolítiques i econòmiques. Ara l'observança ja no tenia raó de ser perquè el decisionisme autoritari havia substituït el procediment deliberatiu.

cabezas de partido; al reglamento formado para todos los pueblos del Principado; al real catastro y al establecimiento de los diputados y personero del común, Lleida, Escuder, [1805].

45. Francesc de Castellví en fa una exposició molt interessant a les seves *Narraciones históricas*, vol. IV, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pércopo, 2002, p. 311-313.

46. Josep M. TORRAS, «Protesta popular i associacionisme gremial».

47. Juan José RÍOS DELGADO i Enrique RÍOS DELGADO, «Els intents de l'Armada per controlar l'Escola Nàutica de Barcelona entre 1791 i 1806», *Recerques*, núm. 64 (2012), p. 31-56; Josep BATLLÓ, «Rafael Patxot, meteoròleg», a Manuel CASTELLET (cur.), *Rigor científic, catalanitat indefallent: Rafael Patxot i Jubert (1872-1964)*, Barcelona, IEC, 2014, p. 60-81.